
Sosyalizmden Piyasa Ekonomisine: Savaş Sonrası Almanya versus 1989 Sonrası Doğu Bloku*

Svetozar Pejovich^o

Bütün sosyalist yazarlar sosyalist kurumların ‘âdil’ bir toplum hasıl edebileceğini farz ederler. Bu kaziye, sosyalizmin uygulayıcılarının özgürlüklerin ve hukukun hâkimiyetinin yerini insanların yönetimi (bundan sonra, ‘keyfî devlet’) ve ‘insanlar’ için bir kaygı sergilemeyle ikame etmelerinin felsefî temelini ve siyasal haklılığını temin etmiştir. Sonraki terim (insanlar) (halk) – bütün sosyalist liderlerin bir favorisi – sadece yöneten elitlerin kendi özel amaçlarını ardına sakladıkları bir dış yüzdür.

Yirminci yüzyıl sosyalist doktrinin denenmesine ve iki ana tatbikatının başarısızlığına şahit olmuştur: Nasyonal sosyalizm ve Marksizm-Leninizm. Yeraltının rekabet hâlindeki aileleri gibi nasyonal sosyalizm ve Leninizm dünyanın geri kalan kısmıyla olduğu gibi birbirleriyle de (sıcak ve soğuk) savaşa gitmiştir. Her ikisi de vaatlerini gerçekleştirmede başarısız olmuştur. II. Dünya Savaşı’nda başarısızlık Hitler’in sosyalizmini tahrip ederken, Marksizm-Leninizm içten çürümüş ve en nihayetinde kof bir iskelet olarak çökmüştür.

Nasyonal Sosyalistler ve komünistler birçok temel siyasî ve ekonomik görüşü paylaştı. Her ikisi de bir komuta ekonomisi işletti ve bireyi yönetici sınıflarının amaçlarının elde edilmesinin sırf aracı hâline düşürdü. Her ikisi de özel mülkiyeti, serbest piyasa ekonomisini ve onun neticesi olan hür ve sorumlu insanlar toplumunu küçümsedi. Geniş, aktif bir devleti sa-

* “From Socialism to the Market Economy: Postwar West Germany versus Post- 1989 East Bloc”, *The Independent Review*, cilt VI, n.1, Summer 2001, s. 27-39.

^o Svetozar Pejovich, Texas A&M Üniversitesi öğretim üyesi.

vundular, kapsamlı refah programları yarattılar ve hukukun hâkimiyetine hiç aldırmadılar. Nasyonal sosyalizm ve Marksizm – Leninizm, sırasıyla, aşağı ırkların ve burjuvanın temel hedefler hâline getirilmesinde ellerinden geleni yaptılar.

Aralarında bazı temel farklılıklar da vardı. Komünistler özel sahiplik hakkına açıkça düşmandı, oysa, nasyonal sosyalistler görünüşte özel sahiplerin davranışlarının gözetilmesi ve kontrol edilmesiyle yetindi. Nasyonal sosyalistler millî sınırlar içinde ırkî saflık için mücadeleyi kendi sosyalizm türlerinin gelişmesinin ana mekanizması olarak gördü. Öbür tarafta komünistler proleterya tarafından sınırları aşacak şekilde yürütülen sınıf mücadelesini sosyalizmin Marksist-Leninist tipinin gelişmesinin vasıtası olarak düşündü. 1972’de Romanya’nın komünist lideri Çavuşesku, şunu ilan ederek nasyonalizm ve enternasyonalizm arasındaki boşluğu kapatmaya çalıştı: “Milletleri bir araya getirme diyalektik süreci onların kuvvetli tasdiğini varsayar... Millî ve uluslararası menfaatler arasında yalnızca bir çelişki yok değildir, fakat, tersine, tam bir diyalektik birliği vardır” (zikredildiği yer Berlin 1992, 253-54).

Aşıkârdır ki, eski sosyalist ülkelerin 1989’dan sonra kurumsal yeniden yapılandırılmasına sebep olan şey sosyalist tecrübelerin başarısızlığıydı. Ancak, kurumsal yeniden yapılanmanın hedefleri daha az âşikardır. Eski sosyalist ülkelerin liderleri özgürlüğü kazanma, sosyal istikrar ve devamlı ekonomik büyümeden söz etmektedir, fakat ilan edilen bu hedefler genellikle bu liderlerin gerçek hedeflerini yanlış temsil etmiştir. Muhakkak ki ekonomik reformlar liderlerin tercihlerini, felsefî kaziyelerini, onların karar alma güçleri üzerindeki ekonomik ve politik sınırları ve çalışma müşevviklerini yansıtır. Gözlemlenen sonuçlar da belirsizliklerin, eksik bilginin ve siyasa yapıcılar ve siyasa uygulayanlar arasındaki menfaat farklılaşmasının etkilerini cisimlendirir.

Eski sosyalist ülkelerdeki kurumsal değişiklikler bazı önemli soruları doğuran sonuçlar verdi. Mesela, neden Batı Almanya’nın 1950’lerdeki geçişi Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya’nın 1990’lardaki kurumsal yeniden yapılanmasından daha başarılıydı? Eski Sovyet Bloku içindeki kurumsal yeniden yapılanmanın sonuçları neden bir ülkeden diğerine farklılaşmaktadır? Neden eski Sosyalist ülkelerde daha etkin kurumların daha az etkili olanları ikame etmesi yolunda bir eğilim görmüyoruz?

Bu makalede, hukukun hâkimiyetini, kurumsal yeniden yapılanmanın taşıyıcılarını ve toplumun hüküm süren informel kurallarını kurumsal yeniden yapılanmanın sonucunun üç kritik belirleyicisi olarak kabul edeceğim. Bu üç kritik belirleyici arasındaki ilişkilerin kurumsal değişikliklerin ve onların sebeplerinin, yönlerinin ve sonuçlarının analizi için güçlü ve belki gerekli bir metodu olduğunu ileri sürmekteyim -*karşılıklı etkileşim tezi* (the interaction thesis) olarak adlandırdığım bir iddia. Böyle bir tahlil hukukun hâkimiyeti,

kurumsal yeniden yapılanmanın taşıyıcıları ve informel toplum kurallarının müşevvik yapılarını ve işlemlerin maliyetlerini nasıl etkilediğini ve peşinden müşevvik yapılarının ve işlemlerin maliyetlerinin ekonomik davranışı nasıl etkilediğini içten büyüyen (endogenous) sebepler olarak ele alır.

Analiz Çerçevesi

Özel mülkiyetçi serbest piyasa ülkelerinde, gerçek hasıla büyüme oranı ekonomik performansı değerlendirmenin iyi bir ölçüsüdür, fakat o bir sosyalist ülke için güvenilebilir bir ölçü değildir; zira bu devletler yurtiçi hasıllarını (YİH) keyfî, devlet kontrollü fiyatlarla hesaplarlar. Eski sosyalist ülkelerde kurumsal yeniden yapılanma ilerledikçe kıtlık fiyatları YİH'nin değerini ölçmede muhasebe fiyatlarının yerini almaya başladı. Kıtlık fiyatlarında hesaplanmış bir YİH eski sosyalist devletlerin vatandaşları için muhasebe fiyatlarından hesaplanmış daha büyük bir YİH'dan daha kıymetliydi. Bundan dolayı, intikal süreci boyunca daha yavaş ve hatta negatif büyüme oranları mecburen ekonomik yavaşlamaya işaret etmez.¹ James M. Buchanan'ın vurguladığı gibi "Ekonomik performans ancak değerlerle anlaşılabilir; fakat, değerler nasıl belirlenecektir? Fiyatlarla. Ancak, fiyatlar yalnızca piyasalarda belirir. Piyasa dışı bağlamda fiyatların hiç bir anlamı yoktur" (1979, 8).

Hukukun Hâkimiyeti

Önceki gözlemlerin bir implikasyonu, süreç devam ederken kurumsal yeniden yapılanmanın değerlendirilmesinin mümkün ekonomik büyüme için bir proxy gerektirmesidir. Böyle bir proxy (aracı güç) hem sosyal istikrarın hem de post-intikal (transition) ekonomik büyümesinin güçlü bir hedef tayin edicisi olmaktadır. Akademik araştırmalar ve empirik kanıt hukukun hâkimiyetinin böyle bir faktör olduğunu göstermektedir. (Barro 1997; Chafuen ve Guzman 2000; Zakaria 1997)

Hukukun hâkimiyeti, yöneten grup açısından keyfî iktidarın olmaması, bütün vatandaşların aynı kanunlara tâbi olması, istikrarlı ve güvenilir kurallar ve bağımsız bir yargıdan müteşekkildir. Zaman-ufuk problemini ortadan kaldırarak ve bir sosyal denge hissi yaratarak, istikrarlı kurallar, toplumdaki bireylere, gönüllü karşılıklı etkileşimlerini (davranışlarını) zirveye çıkarmak için müşevvik sağlar. Buchanan istikrarlı ve güvenilir kuralların önemini şu şekilde tasvir eder: "[Kapitalist bir toplumda] daha evvelden mevcut kuralların lehine açık bir önyargı vardır, değişimin kendisinin arzuya şayan olmayışından değil, sadece böyle bir önyargının tarafların kendileri arasında müzakere edilmiş gönüllü anlaşmaların doğması için müşevvik sağlayacağı yönünde çok daha temel bir sebep yüzünden" (1972, 452).

¹ Aynı muhakeme, eski sosyalist ülkelerdeki bir merkezî planlamalı ekonomiden rekabetçi piyasalara geçmenin kaçınılmaz sonucu olan işsizliğin yükselmesi için de geçerlidir.

Demokrasi bir hükümet seçme süreciyle ilişkiliyken, hukukun hâkimiyeti devletin (hükümetin) gücünün sınırlanmasıyla (Leoni 1961) ve böylece bireysel hakları çoğunluğun baskısına karşı korumakla alâkadardır. Özgür ve sorumlu insanların ülkesinde *anayasa* kelimesi *demokrasi* kelimesinden önce gelmelidir. Cass Sustein'in izah ettiği gibi, hukukun hâkimiyeti, vatandaşların etrafında, onlara bir meşruiyet alanı garanti ederek ve devlet korkusu olmadan üretim faaliyetine girişebilmelerini temin ederek, bir koruma duvarı örer. Ve bu koruma duvarını örerek sağlanan garanti, bir demokraside vatandaş rolü için gerekli güvenlik ve bağımsızlık türünü yaratır (1993, 923).

Robert Barro demokrasi karşısında hukukun hakimiyetinin önemi üzerindeki empirik araştırmasını şu şekilde özetler:

Genişletilmiş demokrasinin tam sonucu belirsizdir... Madeleine Albright bir seferinde (dedi ki) demokrasi ekonomik büyüme için bir ön şarttır. Bu cevap boş görünmektedir, fakat yanlıştır... Biraz demokrasi ve biraz hukuk ile başlayan (1945'te Almanya ve 1989'da Sovyet Bloku gibi)... bir ülke için ekonomik büyümeye teşvik teşkil etme açısından demokraside bir artış hukukun hâkimiyetinde bir yayılmadan çok daha az önemlidir... Eğer kurumsal reformları gerçekleştirmek için kullanılacak sınırlı bir enerji varsa... Hukukun hâkimiyetini uygulamaya –veya, daha genel olarak özel mülkiyet haklarını ve serbest piyasalar uygulamaya– teşebbüsle harcanması çok daha iyidir (2000, 47).

Aşıkârdır ki, hukukun hâkimiyetinin sıkı bir yorumu yapıldığında, hiçbir ülke ona sahip olma vasfına sahip olmayacaktır. Bununla beraber, hukukun hâkimiyeti konsepti alternatif kurumların ve onların ekonomik, siyasal ve sosyal sonuçlarının karşılaştırılması için ideal bir ölçü sağlar. Bir ülke hukukun hâkimiyetinden ne kadar uzaklaşırsa, yöneten grubun diğer vatandaşlar pahasına kendi amaçlarını takip etme gücü o kadar büyük olacaktır.

Kurumsal Yeniden Yapılanmanın Taşıyıcıları

Hükümetler, parlamentolar, şirketler ve diğer organizasyonlar tarafından alındığı söylenen kararlar fiilen bireyler tarafından alınır. Bireyler fikirleri düşünür, siyasa formüle etmek için zaman ve çaba harcarlar, diğer bireyleri keşiflerini kabul etmeleri için ikna etmeye çalışırlar ve başarısızlık riskini üstlenirler. Bu yüzden ekonomik analizin birimi birey olmalıdır. Armen Alchian ve William Allen'in yazdığı gibi: “Gruplar, organizasyonlar, komiteler, milletler ve toplumlar, işleyişleri -en iyi- onları teşkil eden üyelerin davranışları ve tercihleri üzerinde dikkatimizi yoğunlaştırınca anlaşılabilir olan kurumlardır. Birleşik Devletler'in hedeflerinden ve eylemlerinden söz ettiğimizde gerçekte Birleşik Devletler'deki bireylerin davranışlarına ve hedeflerine işaret ediyoruzdur” (1964, 12).

Eski sosyalist ülkelerde kurumsal yeniden yapılanmanın istikametini anlamak için, analizciler ilgili karar alıcıları, onların seçilmesinin metodlarını, onları etkileyen müşevvikleri ve karar verme güçleri üzerindeki sınırları teşhis etmelidirler.

Yaz 2006

Eski Ethos

İnformel kurallar gelenekler, âdetler, ahlâkî değerler, dinî inançlar ve zamanın sınanmasından geçmiş bütün diğer davranış normlarıdır. Bu makalede informel kurallar ve ethos kavramlarını, sonrakinin bir şekilde daha geniş bir kavram olmasına rağmen, birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanıyorum. Ethos, toplumdaki, informel kurallar ile mevcut değerler dizisi arasındaki karşılıklı etkileşimden doğan davranış kalıbını tanımlar.

Eski sosyalist ülkelerdeki kurumsal yeniden yapılanma yeni formel kuralları uygulama alanına getirir. Bu kurallar, toplumun hüküm süren kuralları, gelenekleri ve ahlakî inançlarıyla karşılıklı etkileşime girer. O zaman, kurumsal yeniden yapılanmanın sonuçları informel kurullarla yeni formel kurulların karşılıklı etkisini yansıtır. Yeni formel kurullarla eski ethos arasındaki ahenkli karşılıklı etkileşim ekonomideki işlem maliyetlerini azaltır ve bazı kaynakları zenginlik üretimi için serbest bırakır. Ancak, yeni formel kurullar eski ethosla ihtilâf içinde olduğu zaman mübadele yapmanın ve yeni kuralları uygulamanın işlem maliyetleri toplumda zenginlik üretimini azaltacaktır. Bir implikasyon şudur: Kural yapıcıların eski ethos ile bağdaşır formel kuralları uygulamak için müşevviklere sahip olduğu bir toplum hem istikrarlı hem de ekonomik olarak ilerleyici olmalıdır. Anglo-Amerikan ortak hukuku böyle bir müşevvikler sisteminin bir örneğini teşkil etmektedir. Henry Manne'in gözlemlediği gibi, "Anglo-Amerikan örfî hukuku esasen mahallî, kabilevî veya âdete dayalı hukuktan ve muhtemelen bu sebeple, örfî hukuk yargıçları daima lokal âdetleri karar kurallarına ram ettirme eğilimine sahipti" (1997, 21).

Batı Almanya'da Dönüşüm

Hukukun hâkimiyeti

Batı Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından on yıl içinde hukukun hâkimiyetinin tesis edilmesine birkaç faktör katkıda bulundu. İlki, I. Dünya Savaşı'nda önce Batı Almanya bir liberal otokrasiydi, yani ülkede demokrasi gelişmemiş fakat hukuk ve düzen çok ilerlemişti (Zakaria 1997). İkincisi, nasyonal sosyalistler yalnızca 12 yıl iktidara sahip olmuştu, bu insanların hukuk ve düzenle ilgili hafızasını silmeye veya ona zarar vermeye yetecek kadar uzun bir süre değildi. Üçüncüsü, nasyonal sosyalizmin 1945'te sona ermesi, Batı Almanya'yı hepsi de hukuk hâkimiyetinin olduğu ülkeler olan üç müttefik İşgal Gücü'nün kontrolü altına soktu. Müttefik İşgal Güçleri demokrasiyi geliştirmeyi değil; fakat, hukuk ve düzeni yaratmayı amaçlayan bir dizi kural empoze etti. Alman hukuk ve düzen geleneği yeni kuralları kabul etmenin, muhafaza etmenin ve uygulamanın işlem maliyetlerini azaltmaya yardım etti.

Müttefik İşgal Güçleri, Batı Alman yargısının da yardımıyla, ülkenin nazizmden arındırılmasını gerçekleştirdi. Nasyonal Sosyalist Parti ve onun çeşitli

organizasyonları kanun dışı ilân edildi ve parti patronları hapis haneye veya darağacına gönderildi. Daha düşük fonksiyonları olanlar kamu hayatında önemli pozisyonlardan yasaklandı. Şüphesiz, *denazifikasyonun* (Nazizimden arındırma) maliyetleri yüksek olmuş olmalıydı. Soğuk Savaş Alman bilim adamları, iş uzmanları ve eski istihbarat subayları için bir pazar yarattığında denazifikasyonun maliyeti daha da yüksek oldu.

Ancak, denazifikasyonun Batı Almanya'nın kapitalizme geçişi açısından iki kritik sonucu vardı. Nasyonal Sosyalist Parti'yi kanun dışı ilân ederek, denazifikasyon, Alman halkını sosyalistlerin işlemiş olduğu suçlardan beraat ettirmeye yardım etti. Denazifikasyon, aynı zamanda, Nazi Partisi'nin üyelerinin kamu hayatında kalmasını daha da zorlaştırarak aynı zamanda nisbi avantajı keyfî bir devleti işletmekte yatan iyi konumlanmış geniş bir insan grubunu değişim sürecinden dışladı. Böylece, Batı Almanya'yı bir hukukun hâkimiyeti ülkesine dönüştürmenin işlem maliyetlerini azalttı.

Kurumsal Yeniden Yapılanmanın Taşıyıcıları

Almanya'nın kurumsal yeniden yapılanma süreci 1940'ların sonlarında başladı. Konrad Adenauer hükümetinde ekonomik işler bakanı olan Ludwig Erhard Batı Almanya'nın sosyalizmden kapitalizme geçişinin baş mimarıydı. Erhard güvenli mülkiyet haklarına, sözleşme hürriyetine, kıtlık (rekabetçi) fiyatlarına ve istikrarlı para ve maliye politikasına dayanan bir ekonomi istedi. Çabalarında, Freiburg Üniversitesi'nde toplanmış bir grup serbest piyasacı bilim adamının yardımını aldı.

Erhard, Batı Almanya'daki kurumsal değişiklikler üzerinde veto gücüne sahip İttifak İşgal Güçleri'ni reformlarına ikna etmek mecburiyetindeydi. Onun talihsizliğine, İşgal Güçleri'nin tavrı dönemin havasını yansıttı. İşgal Güçleri kolay kredi siyasetini, kamu yatırımlarını ve iş hayatının doğrudan doğruya devlet tarafından düzenlenmesini tercih ettiler. O zamanlar Amerikan askerî hükümetinin danışmanı olan John Kenneth Galbraith İşgal Güçleri'nin planlanma taraftarı önyargısını şöyle ifade etti: "Soru, planlamanın -yeniden inşa ve iyileştirme için endüstrilere öncelikler verilmesi, maddenin ve insan gücünün tahsisi, müşevvik eşyalarının arzı ve başka her şeyin gerekip gerekmediği değil planlanmanın hemen ve etkili olup olmayacağıydı" (1948, 94).

Mamafih, Erhard zeki bir taktisyen olduğunu ispatladı. Müttefik İşgal Güçleri yeni parayı (Alman markı) onayladığı zaman, fiyat kontrollerini ortadan kaldırmak, genişlemeci olmayan para ve maliye politikaları izlemek ve özel mülkiyet hakları için güvenilir koruma sağlamak için bir fırsat gördü. Reformlarının başarılı olması hâlinde işgal kuvvetlerinin reformları çizgisinde hareket edeceğini umarak, onaysız hareket etti. Denemesi başarılı oldu.

“Batı Almanya’nın endüstriyel hasılasında ve ihracatta başarısı muazzamdı ve 1960’larda ülke Avrupa ekonomik liginin tepesindeydi” (Barry 1993, 9).

Almanya’da Eski Ethos

Almanya’da hüküm süren informel kurallar cemaatçiliğe yönelik güçlü bir önyargıya sahipti. Tahmin ederim ki, devletin rolü ve birlikte karar verme (codetermination) Alman geleneği ile kapitalizm kültürü arasındaki çatışmanın iki önemli sonucudur.

Devletin rolü. Anglo-Amerikan geleneğinde, devlet, evcilleştirilmesi için bir anayasaya ihtiyaç duyulan bir yağmacıdır, oysa, Alman geleneğinde, toplumun sosyal ve ekonomik hayatında bir ortaktır. Erhard’a kapitalizme geçiş için teorik tezler ve ruhsat (imprimatur) tedarik eden serbest piyasa iktisatçıları bile kapitalizmi kendi kendini üreten, kendi kendini dengeleyen ve kendi kendini düzelten bir sistem olarak görmedi. Walter Eucken “ekonomik sistemin kendi kendini organize etmeye bırakılamayacağını” ilan etti (1958, 93), ve Wilhelm Roepke ‘saf kapitalizm’in “müsaade edilemez” olduğunu düşündü (1958, 119). Bu bilim adamları piyasanın iyi, fakat onun bazı sonuçlarının kötü olduğunu iddia etti. Bu sebepten devlet piyasa başarısızlıklarıyla uğraşmak için devreye girmeliydi.²

Alman geleneğiyle uyum içinde, postsosyalist hükümet bir dizi sorumluluk üstlendi. Başlangıçta devletin sözümona piyasa başarısızlığı üzerinde odaklanması beklendi. Ancak, devleti ekonomide aktif bir oyuncu hâline getirmek, bu sefer, “niyetlenmemiş” sonuçlar yaratan müşevvikler üretti. Çok geçmeden, kanun koyucular ve bürokratlar yeniden dağıtımçı politikacılar aracılığıyla imtiyaz verme veya vermemeyi mükemmelleştirirken rant peşinde koşan koalisyonlar avantajlı regülasyonlar elde etmek için devletin nasıl kullanılacağını öğrendi. Ekonomide devletin payının gittikçe artması trendi, 1970’lerde, Başbakan Willy Brandt kendisinin “rasyonel” planlama kavramını devreye soktuğunda hızlandı (Willgerodt, 1976). Sonuç olarak, ekonomik büyüme oranı önemli ölçüde düştü.

Ortak karar verme (codetermination). Anglo-Amerikan geleneğinde, toplum, kendi özel amaçlarının peşinde koşarken karşılıklı etkileşimde bulunan ve böyle yapmakla hem düzen hem niyetlenmemiş sonuçlar yaratan bireylerin gönüllü birliğidir. Alman geleneğinde, toplum, bünyesindeki üyelerin

² Freiburg Üniversitesi’nden Victor Vanberg, bu makalenin yazarıyla özel bir haberleşmede şöyle yazdı: “Roepke ve Eucken arasında sistematik bir fark vardı. Eucken’in ana argümanı, iyi işleyen bir piyasa ekonomisini teşkil eden kurumsal çerçevenin ‘doğal’ olarak yükselmesinin beklenemeyeceği, fakat yeterli bir siyasal anayasal tercih meselesi olduğuydu. Roepke, kendisinin genel piyasa taraftarı tavrına rağmen, saf piyasa mekanizmasının ‘arzu edilmeyen sosyal sonuçları’yla çok daha fazla ilgiliydi”.

birbiriyle ortak bir gayenin takibinde işbirliği yaptığı organik bir bütündür. Bu geleneğin bir neticesi, *kodeterminasyon*, yani bir firmanın çalışanlarının direktörler kurulunda hisse sahipleriyle birleştiği ve karar vermede aktif rol aldığı bir düzenlemedir.³

Kodeterminasyon yapan firma, per se (kendiliğinden), kapitalizme ne karşı ne taraftar bir organizasyondur. O, kapitalist ülkelerde gördüğümüz, korporasyonlar, partnerlikler kooperatifler ve ortaklıklar gibi birçok işletme tipleri arasında bir tipi temsil eder. Mamafih, bu sözleşmeye dayalı özgül düzenleme tipini *emreden* ve onu diğer tip firmaların rekabetinden *koruyan* kanun hem antikapitalist hem anti özgürlükçü bir kuraldır. Alman devletinin kodeterminasyon yapan firma olunmasını emretmek ve onu diğer tip firmaların rekabetinden korumak zorunda olması onun (firmanın) etkisizliğinin en iyi delilidir.

Batı Almanya'daki Kurumsal Yeniden Yapılanmanın Özeti

Hukukun hâkimiyeti ve Ludwig Erhard, Batı Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalizmden kapitalizme başarıyla geçişindeki iki anahtar faktördü. Mamafih, Almanya'nın informel kuralları, bireycilik ve sınırlı devlet gibi kapitalist konseptlerle çatıştı. Bugün sosyal piyasa ekonomisinin ana özellikleri geniş sübvansiyonlar, maliyetli refah programları, ticarî hayatı regüle eden çok sayıda kural, geniş ücret dışı maliyetler ve zayıf keşif müşevvikleridir.

Ekonomik Özgürlük İndeksi 2000, Alman türü kapitalizmin korelasyonlarını teşhis eder (O'Driscall, Helmes ve Kirkpatrick 2000, 229-30). Bu kaynak kitap 161 ülkede ekonomik özgürlüğü karşılaştırmak için 1'den 5'e uzanan bir ölçek kullanmaktadır: 1-1.95 "hür", 2-2.95 "genellikle hür", 3-3.95 "genellikle gayri özgür", 4-5 "bastırılmış" ülkeleri işaretler. İndeks on faktöre dayanır: ticaret politikaları, mâli yük, devlet müdahalesi, para politikası, yabancı yatırım, bankacılık, ücretler ve fiyatlar, mülkiyet hakları, regülasyon ve kara borsa. 2.20'lik notuyla Almanya dünyanın 22. en özgür ülkesi olarak sıralanmaktadır. Ancak, 2000 İndeksi Almanya'ya özel-mülkiyet haklarının muhafazasında mümkün en yüksek notu ve malî yük için en kötü notu vermekte. Bu yük, tahmin ediyorum ki, eski Alman ethosu ile serbest-piyasa ekonomisinin gerekleri arasındaki uyuşmanın maliyetlerini yansıtmaktadır.

³ Almanya'da kodeterminasyon eski bir geleneğe sahiptir. 1835 gibi erken bir tarihte, hepsi üniversite profesörleri olan Robert von Mohl, Wilhelm Roscher ve Bruno Hildebrand firmalarda "işçi komiteleri" kurulmasını teklif etti. Kodeterminasyonla ilgili en yeni kanun 1976'da kabul edildi. Bu kanun ikibinden fazla çalışanı olan bütün firmalar için geçerlidir. Böyle firmaların denetim konseyi (direktörler kurulu) oniki üyeye sahiptir; bunların altısı hisse sahiplerinin altısı çalışanların temsilcisidir. Çalışanları temsil eden üyelerin en azından üçü sendika tarafından atanır. Gözetim konseyinin başkanı hisse sahipleri tarafından seçilir ve bir kilitlenme hâlinde belirleyici oya sahiptir.

1989'dan beri Doğu Blokunda Değişme

Hukukun Hâkimiyeti

Otuz yıldan fazla bir süre önce, G.Warren Nutter Marksist Leninst hukukun hâkimiyeti düşüncesinin özünü yakaladı:

Sovyet sistemini demokrasinin bütün debedesiyle süslemenin önemini kavramak, Lenin'in dehasıydı. Eğer insanlar bir anayasa istiyorsa, onlara bir anayasa verin, hatta bir haklar listesini de ona dabil edin. Eğer bir parlamento isterlerse onu da verin. Ve bir mahkemeler sistemi. Eğer bir federal sistem isterlerse, o miti de yaratın. Hepsinin üstünde, onların seçim yapmasına müsaade et, çünkü, oy verme sıradan insanın demokrasiyle en açık şekilde ilişkilendirildiği şeydir. Bunların hepsini onlara verin, fakat bunların işlerin yapılması üzerinde bir etkisinin olmamasını garantiye alın (1969, 39).

1989'dan beri eski Doğu Bloku'nda hukukun hâkimiyetinin gelişmesi lekeli ve genellikle hayal kırıcı oldu. Birçok faktörün buna katkıda bulunmasına rağmen ikisi muhtemelen en önemli rolü oynamıştır. İlki, 1990'larda, Doğu Avrupa'nın eski sosyalist ülkelerinin pek az sakininin hukukun hâkimiyeti altında yaşama hatırasına sahip olmasıydı. Asırlar boyunca, hayırhah ve hayırhah olmayan çarlar, mahallî despotlar ve yabancı işgalciler bu ülkeleri yönetti. Eski Doğu Bloku Ülkelerinin birkaçı, hemen hemen liberal otokrasinin klasik örneği olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na aitti. Bu yüzden, makul şekilde, bu vakalarda, kollektif hafızanın politik demokraside fakir, fakat sivik ve ekonomik özgürlüklerde kuvvetli olmasını umabiliriz. Ancak, oralarda da yaklaşık 50 yıllık sosyalist baskı kollektif hafızada ağır bir etki bıraktı.

İkincisi, 1940'ların sonlarındaki Almanlar'dan farklı olarak, Doğu Avrupalılar onlara formel kuralların istikrarlı ve güvenilir olabileceğini ve bu kuralların uygulanmasında bağımsız yargıya güvenilebileceğini öğretecek "kolonyal usta (efendi-master)"dan mahrumdu. Eski Doğu Bloku'nda, 1989'dan beri, yeni liderler legal sistemi sıfırdan inşa etme yıldırıcı göreviyle karşılaştı. Maalesef, bu liderler vatandaşları için aynı zamanda bölgenin keyfi devletler gelenegini (ve liderlerin aşırı takdir yetkisini) hukukun hâkimiyetiyle ikâme etmenin yüklerini de omuzlamak zorundaydı. Bu şartlar altında yeni liderler, hukukun hâkimiyetini tesis etmek için pek az müşevvike sahipti. Tahmin edilebilir şekilde, eski sosyalist ülkelerde hukukun hâkimiyetinin gelişimi yavaş ve lekeli oldu -daha doğuya gittikçe daha lekeli oldu.

Ekonomik Özgürlük İndeksi 2000, hukukun hâkimiyetinin gelişiminin nasıl gayri muntazam olduğunu göstermektedir. İndeksin ekonomik özgürlüğü ölçmek için kullandığı (daha önce sıralanan) on faktörden ikisi burada hukukun hâkimiyetinin gelişmesindeki ilerleme için ölçüttür: özel mülkiyet hakları ve fiyatlar ve ücretler.

Böyle hakların istikrarını ve güvenilirliğini ölçen özel mülkiyet hakları faktörü legal sistemin istikrarı için iyi bir kriter teşkil eder. Not 1, devlet ve yargısal sistemin mülkiyet haklarını tamamiyle güvenli, istikrarlı ve güvenilir yapmış olduğuna işaret eder; diğer uçta, 5, özel mülkiyetin ya yasaklandığına veya tamamiyle korumasız olduğuna işaret eder.

Fiyatlar ve ücretler faktörü, özel mülkiyetin ve serbest piyasa ekonomisinin bir köşe taşı olan sözleşme özgürlüğünü ve sözleşmelerin uygulanmasını ölçer. 1, ücretler ve fiyatların rekabetçi piyasalarda belirlenmesi ve 5, tam devlet regülasyonu demektir. Bilgi için, Danimarka, ABD ve Irak'ın notları 1, 1,5 ve 5'tir.

Tablo 1'de "Hukukun hâkimiyeti" sütununda gösterilen özel mülkiyet hakları ve ücretler ve fiyatlar faktörü sosyalist ülkelerdeki yeniden yapılanmadan on yıl sonra hukukun hâkimiyetinin derecesini göstermektedir. Tabloda aşağı gittikçe hukuk ile keyfîlik arasındaki karışımın keyfîliğin lehine olan değişim görülür. Bu değişim daha çok yozlaşma, karaborsa faaliyetleri ve kamu müdahaleleri olarak geri dönmektedir.⁴

Tablo 1'in üçüncü sütununda gösterilen *2000 Yozlaşma Algılama İndeksi* (CPI) "ülkeleri kamu görevlileri ve politikacılar arasında var olduğu algılanan yozlaşma derecesi bakımından sıralamaktadır. 2000 CPI, 8 bağımsız kurumun 16 araştırmasına dayanan karma bir indekstir. Araştırmalar iş adamlarının, halkın ve ülke analizcilerinin algılamalarını kapsar" (Uluslararası Şeffaflık Teşkilatı [Transparency International] 2000, 1)⁵. Açıkça çok subjektif bir ölçüm olan Yozlaşma Algılama İndeksi 90 ülkeyi ihtiva etmektedir. Notlar 10'dan (çok temiz) 1'e (çok yozlaşmış) kadar uzanmaktadır. Bilgi için, Finlandiya, ABD ve Meksika'nın notları 10, 7.8 ve 3.3'tür.

"BM ve Reg" sütunu karaborsa faaliyetlerini ve devlet regülasyonu için ortalama notu göstermektedir. Daha yüksek notlar daha fazla regülasyon ve daha fazla karaborsa faaliyetlerini gösterir. Sütun 2 ve 3 ile sütun 2 ve 5 arasındaki bağlantılar istatistiksel olarak yüzde 5 seviyesinde önemlidir. Özellikle, hukuk ve keyfîlik karışımında keyfîliğin lehine değişiklikler daha fazla karaborsa faaliyetleri, devlet regülasyonları ve yozlaşma ile ilişkilendirilir.

Kurumsal Yeniden Yapılanmanın Taşıyıcıları

Doğu Avrupa'da *dekomünizasyon* (komünizmden arındırma) olmadı. Çok az istisna haricinde eski Sovyet blokunda komünist partiler kanun dışı ilân edilmedi ve parti üyeleri adâlet önüne çıkarılmadı. Eski Doğu Almanya'da

⁴ Bir ülkede devletin ekonomik faaliyetleri regüle etme derecesi, özel mülkiyet hakları ve sözleşme özgürlüğü üzerindeki sınırlanmalar, meselâ, devlet harcamalarının seviyesinden çok daha iyi bir göstergedir.

⁵ İndeksle ve onun yapımıyla ilgili bilgi şuradan elde edilebilir:
www.transparency.de/documents/cpi/2000/cpi2000.html

Tablo 1 : Eski Sovyet Bloku Ülkelerinde Hukukun Hâkimiyeti, Yozlaşma ve Karaborsa			
Ülke	Hukukun Hâkimiyeti	Yozlaşma	Karaborsa ve Regülasyon
Çek Cumhuriyeti	2	4.3	2.5
Estonya	2	5.7	2
Moğolistan	2	5.2	2.5
Lettonya	2.5	3.4	3.5
Polonya	2.5	4.1	3
Slovenya	2.5	5.5	3
Bulgaristan	3	3.5	3.5
Litvenya	3	4.1	3.5
Moldova	3	2.6	3.5
Romanya	3	2.9	3,5
Rusya	3	2.1	4
Slovak Cumhuriyeti	3	3.5	3
Arnavutluk	3.5	hesaplanmamış	4
Ukrayna	3.5	1.5	4
Beyaz Rusya	4	4.1	4.5
Hırvatistan	4	3.7	3.5
Yugoslavya	hesaplanmamış	1.3	hesaplanmamış
Bosna	4.5	hesaplanmamış	5

bir miktar dekomünizasyon vuku buldu. Çek Cumhuriyeti gibi birkaç yerde gizli servislerin eski liderleri ve mensupları devlette karar verici mercilerden dışlandı veya dışlandıkları varsayıldı. Birçok ülkede Komünist Parti yalnızca adını değiştirdi ve çalışmaya devam etti.

Doğu Avrupa'nın çoğunda toplumdaki dışlanmanın olmamasının önemli sonuçları vardır. 1989'da komünistler iş âleminde olduğu kadar devlet dairelerinde de önemli işlerin çoğuna sahipti. Onlar zamanında iyi yerleşmiş bir "eski arkadaşlar" ağına sahiptiler. Bu yüzden, komünistler kurumsal yeniden yapılanmanın taşıyıcıları olmak veya onlara katılmak için diğer vatandaşlardan çok daha iyi konumlanmışlar ve süratle böyle yaptılar.

Komünistler (diğerleriyle birlikte) bir kere kurumsal yeniden yapılanmanın taşıyıcıları (hâline gelince) etkisi altında çalışmak zorunda oldukları müşevviklere uygun olarak davrandılar. Onların süratli "dönüş" dehalarını sorgulamak gereksizdir. Onların sıkı idaredeki (dirigisme) bilgileri ve maharetleri dikkate alındığında, yaşama taktikleri daha fazla devlet kontrolü ve daha fazla kamu harcaması gerektiren ekonomi siyasetlerini savunmak ve desteklemektir.

Neticede, komünist partileri kanun dışı ilân etme ve onların üyelerinin kurumsal yeniden yapılanmanın taşıyıcıları olmasını engellemedeki başarısızlık, Doğu Avrupa'nın eski sosyalist ülkelerini özel mülkiyetçi, serbest piyasa ekonomilerine dönüştürmenin işlem mâliyetlerini yükseltti.

Doğu Avrupa'da Eski Ethos

Doğu Avrupa'daki informel kurallar homojen değildir, fakat kolektivizm ve eşitliğe ve geniş aileye yönelik kuvvetli bir önyargı gibi ortak özellikleri vardır. Bir zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı ülkelerin diğer Doğu Avrupa ülkelerinden daha Batılı bir geleneğe sahip olmalarına rağmen, bireyciliğin ve diğer klasik liberal değerlerin bölgede derin kökleri yoktur.

Bölgedeki birçok topluluk etnik hatlar boyunda âdetler ve ortak değerler geliştirmiştir. Genellikle bir kişinin etnik orijini o kişinin dinini -genellikle İslamî, Roman Katolik, Doğu Ortodoksu- işaret eder, ki bu, etnik gruplar arasındaki âdet ve değer farklılıklarını kuvvetlendirir. Dolayısıyla, belirli bir etnik grup içindeki karşılıklı etkileşim, etnik hatları aşan mübadelelerde mecburen geçerli olmak durumunda olmayan davranış kurallarına tabidir. En talihlisi, Doğu Avrupa'da, geleneğin, bölgenin etnik gruplar arasındaki çözümlenmemiş sorunların bir deposu olmasıdır.

Eski ethos sosyalist yönetimde Doğu Avrupalılara iyi hizmet etti. Etnisite, genişlemiş aile ve paylaşılan değerler üzerindeki vurgusuyla bu eski ethos Doğu Avrupalılar'a bir kale temin etti; bu kalenin duvarları ötesinde, sosyalist yönetimi kabul etmeden saklanabilir ve hayatta kalabilirlerdi.

Kapitalizm ve eski Doğu Avrupa ethosu birbirine iyi karışmaz. Özel servet birikimi Doğu Avrupa'da kötü bir şeydir -daha doğuya gittikçe bu daha da kötü algılanır. Ticaretten kazançlar bireylerin yeni değer yaratma sayesinde elde ettiği bir ödülün çok zenginliğin yeniden dağıtımı olarak görülür. Doğudaki entellektüel miras bir aktivist devleti destekler.

Bölgenin ethosu ve dünyanın geri kalan kısmından on yıllarca tecriti veri alındığında, Doğu Avrupalılar kapitalizmi kolayca bireysel hakların anayasal garanti altına alınmasına; istikrarlı ve güvenli mülkiyet haklarına; sözleşme özgürlüğüne; her bir bireyin kararlarının değersel sonuçlarına katlanmak zorunda olduğu bir mücadele kültürüne ve şahsî çıkar, şahsî determinasyon ve şahsî sorumluluk ilkelerine dayalı bir hayat olarak kabul etmektedir.

Doğu Avrupa'daki Kurumsal Yeniden Yapılanmanın Özeti

Hukukun hâkimiyeti, kurumsal yeniden yapılanmanın taşıyıcıları ve eski ethosun karşılıklı etkileşimini gözden geçirdikten sonra, Doğu Avrupa'da kapitalizme geçişin, en iyi ihtimalle, hayli belirsiz ve çok tehlikeli olduğu sonucuna varmaya zorlanıyorum. Pek az istisna ile, Doğu Avrupa ülkeleri

hâlâ gerçek bir hukukun hâkimiyetinden mahrumdur. Özelleştirmenin komünist eliti zengin yapmış olması gerçeği, onların Doğu Avrupa'nın kurumsal yeniden yapılanmasında esaslı bir rol oynamakta olduğunun en iyi delilidir. Doğu Avrupa'daki eski ethos, performansı ödüllendiren, bireysel özgürlükleri teşvik eden şahsî sorumluluğa ve şahsî hayatını belirlemeye yüksek değer atfeden bir hayat tarzıyla uyumlu değildir. Liderleri onlara güvenilir ve istikrarlı hukuk sistemleri verene ve kendileri kapitalist kültürü kabullenene kadar Doğu Avrupalıları kapitalizmi kabul etmeye zorlamak anlamsızdır.

Kaynaklar

- Alchian, Armen ve William Allen. 1964. *University Economics*. Belmont, Calif.: Wadsworth
- Barro, Robert. 1997. *Determinants of Economics Growth: A Cross Country Empirical Study*. Cambridge, Mass.: MIT Pres. 2000.
- _____. 2000. "Rule of Law, Democracy, and Economic Performance". 2000 *Index of Economic Freedom*, (içinde), ed.: Gerald O'driscoll JR., Kim Holmes, ve Melanie Kirkpatrick. Washinton, D.C.: Heritage Foundation.
- Barry, Norman. 1993. *The Social Market Economy*. Bowling Green, Ohio: Social Philosophy and Policy Foundation.
- Berlin, Isaiah. 1992. "The Bent Twig". *The Crooked Timber of Humanity*, (içinde), ed.: Henry Hardy. New York: Vintage.
- Buchanan, James M. 1972. "Policy, Property, and the Law". *Journal of Law and Economics* 16: 439-52
- _____. 1979. "General Implications of Subjectivism in Economics". *What Should Economists Do?*, (içinde), 81-91. Indianapolis, ind.: Liberty.
- Chafuen, Alejandro, and Eugenio Guzman. 2000. "Economics Freedom and Corruption". 2000 *Index of Economic Freedom*, edited by Gerald O'driscoll JR., Kim Holmes, and Melanie Kirkpatrick. Washington D.C.: Heritage Foundation.
- Eucken, Walter. 1951. *The Unsuccessful Age*. Edingburgh: William Hodges.
- Galbraith, John Kenneth. 1948. "The German Economy". *Foreign Economic Policy for the United States*, (içinde), ed: Seymour E. Haris. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Leoni, Bruno. 1961. *Freedom and the Law*. Princeton, N.J.: Van Nostrand.
- Manne, Henry. 1997. "The Judiciary and Free Markets". *Harvard Journal of Law and Public Policy* 21 (fall): 11-37.
- Nutter, G. Warren. 1969. *The Strange World of Ivan Ivanov*. New York: World.

O'Driscoll, Gerald, J.R., Kim Holmes, and Melanie Kirkpatrick. 2000. *2000 Index of Economic Freedom*. Washington, D. C.: Heritage Foundation

Roepke, Wilhelm. 1958. *Social Crisis of Our Time*. London: Thames and Hudson.

Sunstein, Cass. 1993. "On Property and Constitutionalism". *Cardozo Law Review* 14: 907-35.

Tranparency International. 2000. *2000 Corruption Perception Index*. Berlin: Transparency International (Uluslararası Şeffaflık Teşkilatı).

Watrin, C. 1987. "The Case of Codetermination in Germany". *Socialism: Institutional, Philosophical, and Economic Issues*, (içinde), ed.: S. Pejovich. Dordrecht: Kluwer Academic.

Willgerodt, Hans. 1976. "Planning in West Germany: The Social Market Economy". *The Politics of Planning*, (içinde), ed.: L. Chickering. San Francisco: Institute for Contemporary Studies.

Zakaria, Fareed. 1997. "The Rise of Illiberal Democracy". *Foreign Affairs* 76 (December): 22-43.

Çeviren: Atilla Yayla

Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi

Atilla Yayla

Türkiye'de devletçi zihniyet sanıldığından çok daha köklü, yaygın ve derin. Bu ülkenin kültürel toprakları devletçi zihniyetin yeşermesine ve gelişmesine çok müsait bir zemin teşkil ediyor. İnsanlar sağdan veya soldan, dindarlıktan veya ateistlikten, köylülükten veya şehirlilikten, geleneksellikten veya modernlikten, nereden ama nereden kalkarlarsa kalsınlar, sanki bir kadermiş gibi, sonunda devletçi zihniyetin bir türünde kendilerini buluyorlar. Devletçi zihniyeti ciddi anlamda ve sadece felsefi bakımdan değil ama küçük büyük günlük sonuçları bakımından da reddeden sorgulayan zihinler pek az. Atilla Yayla Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi'nde İslamcı sosyal demokrat, sosyalist devletçilerin argümanlarından bazılarını ele alıyor. Neden yanlış olduklarını ve hangi zararlı sonuçlara yol verebileceklerini tartışıyor. Piyasa ekonomisiyle aynı anlamda kullandığı kapitalizmi ahlâkî, mantıkî ve faydacı gerekçelerle savunuyor. Aydınların kolektizim saplantısının kaynaklarını ayırıştırmaya ve sonuçlarını sergilemeye gayret ediyor. İstisnai bir yazar ve istisnai bir kitap.

LIBERTE

www.liberte.com.tr